

Književne novosti.

Zbornik. Na svetlo daje »Slovenska Matica« v Ljubljani. I. zvezek. Uredil L. Pintar. V Ljubljani 1899. — Odlično mesto za vzema v tem znanstvenem letniku, ki je takrat prvič ločen od Matičinega letopisa, pokojnega mladega slavista Iv. Kunšiča delo »Doneski k zgodovini književne zveze med Čehi in Slovenci«, ki jih je po pisateljevi smrti uredil Vladimir Levec. To je popolnilo velikih publikacij Jagićevih »Istočniki dlja istorii slavjanskoj filologii« (2 zvezka, 1885 in 1897) ter dobro došlo vsakemu, ki želi študirati našo slovstveno zgodovino po virih — po pismih slovstvenikov samih. Gradivo je razporejeno tako-le: I. Frančišek Metelko in Jožef Dobrovský (dvoje pisem). II. Frančišek Metelko in Pavel Jožef Šafařík (popis Metelkovega rokopisa krajevnih imen po okrožjih: Ljubljana, Novo mesto, Postojna in Beljak). III. Stanko Vraz in Pavel Jožef Šafařík (z Vrazovim rokopisom: Geo-, ethno- und topographische Uebersicht der Slaven in Steiermark). IV. Matija Čop in Pavel Jožef Šafařík pa Jernej Kopitar. V. Oroslav Caf in Václav Hanka. VI. Jernej Francelj in Václav Hanka. VII. Jernej Kopitar in Vaclav Hanka. (Vsebina teh pisem, iz katerih diha neizmerna mržnja Kopitarjeva zoper Palackega in žalost, da se mu je umikal Šafařík, je posneta že v Jagićevih Istočnikih II. LXI.). VIII. Valentin Vodnik in Jožef Jungmann (dvoje pisem). Zadnji dve točki je dodal g. VI. Levec; ne kršil bi pietete do svojega prijatelja Kunšiča, če bi bil postavil 8. točko kar pred prvo; s tem bi bilo vkup, kar spada vkup; iz Vodnikovega in Metelkovega pisma se vidi, kako skromno spoštljivo so se prvi naši takratni literati ozirali po svojih učiteljih — Čehih. Čudim se, da g. urednik pismom ni dodal nikakega kazala; Jagićev vzor bi mu pokazal, kako se dandanašnji opremljajo taka dela. Gospod uredniku bi ne bilo potrebno, dvakrat se opravičevati z diletantizmom na tem polju, saj mu je vendar »Matica« sama poverila uredništvo.

V zvezi z Jagićevimi Istočniki bodo ti Doneski podlaga slovstveni zgodovini one dobe. Ker se točka VII. tiče izključno čeških razmer, bo slovenski slovstveni zgodovinar najbolj pozoren na točko V., zlasti pa IV. Kar je posneti iz pisem Cafovih,¹⁾ to sem že posnel v listku mariborske »Südsteirische Post« z dne 18. aprila t. l.; kot zakoten kaplan živeč zapuščen, je Caf l. 1857. hotel iz svoje cerkve in države na Rusko, da pridobi svoji znanosti svobodo in oporo; vse življenje Cafovo je ena sama dolga a brezuspešna žrtva v službi znanosti, tragedija z modernim junakom, ki nagiba k blaznosti, pa ni zmožen velikega sklepa.

Čopova pisma in pojasnila Šafaříku so mi dala povod, da sem se temeljiteje lotil slovenskega jožefinizma in janzenizma ter o svojem času objavim razpravo; tu naj sledi nekaj opazk o Vodniku in Čopu.

¹⁾ Oroslav Caf, r. 1814. l. pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah, znamenit jezikoslovec, ki bi bil rad tekmeč Miklošiču, da si mu je zato manjkalo sisteme in metode in prilike; zblaznel je l. 1873. v Ptujju tēr si sam vzel življenje. — Hanka, znani knjižničar češkega muzeja, ki je oče »Kraljedvorskem rokopisu«; s Cafom je pobijal Miklošiča.

Vodnika že ni bilo več, ko so vstajali češki preporoditelji slovanstva. V Zborniku nahajamo le eno njegovo pismo, ki ga je pisal štiri dni pred svojo smrtjo Jungmannu v Prago (4. I. 1819); tu poroča slavnemu Čehu, da baš pripravlja vse svoje že izdane in še ne objavljene pesmi za tisk — toda smrt je preprečila to nakano.

Za izdajo je pesmi prav marljivo pilil; sam piše, da je »Pesmi za pokušnjo« in »Pegam in Lambergarja« germanizmov očistil in to-le pesem, kolikor je bilo mogoče, približal med ljudstvom znanemu izvirniku. Purizem in stremljenje po poljudnem slogu — to je »ravnikařizem«, ki mu je karikaturu ožigosal Prešeren v »Novi pisariji«. Zadnja leta je namreč nanj vplivala Ravnikařeva proza; Čop poroča o tem Šafařiku (Zb. 149): »Vodnik war in der Ausbesserung seiner Gedichte um so ängstlicher geworden, da indessen Ravnikař in krainischer Darstellung wesentlich von der bis dahin gebräuchlichen abweichend aufgetreten war, was auch auf Vodnik Einfluss hatte, wie er sich überhaupt von jeher leicht influenciren liess, zuerst durch P. Marcus, dann Japel und Kumerdey, dann auch durch Kopitar (glaube ich), endlich durch Ravnikař und seine Anhänger.«¹⁾

Te besede Čopove so za Vodnika jako značilne; Vodnik ni bil od trdega kamena, ki kljubuje vekom, ampak od mehke lipovine, ki se vda rada vtiskom umetniškega dleta; on ni bil originalen voditelj, a je hodil dobro za drugimi, on ni bil učitelj, a izboren učenec; zato je res, kar sem zapisal v »Izvestju« ljublj. višje gimnazije 1877: njegova zasluga je, da je prav in rad razumel tuje Cojzove (romantične) nauke.

Baš radi te izpremenljivosti njegove se je trdi in neizprosni Kopitar hudoval nad njim; že v prvem pismu, ki ga je pisal 1808. l. Dobrovskemu, graja njegovo »brezkončno pristranost, novotarstvo in nedoslednost«. Glaser, II. 78. Lahko živega vetrnjaka nam ga riše v pismu Šafařiku z dne 9. maja 1831: »Ille, primo Franciscanus tum Jansenista et demum Epicureus helvetianus, professus grammaticum, nec per unum versum sibi constabat sive in grammatica, sive in aliis.«²⁾

Toda po pravici je tej Kopitarjevi obsodbi dostavil Čop (Zb. 116): »Seiner inconstantia ungeachtet hat er doch Wesentliches geleistet.« In v Šafařiku, Gesch. der südsl. Lit. 32 je povedana le resnica, če se imenuje Vodnik kot mož, ki je okoli 1800 kaj storil. »Die Vodnik'schen Pesme sind schon deswegen nicht uninteressant, weil Producte dieser Art in unserer Literatur sehr selten sind«, piše Šafařiku 9. V. 1831.

Faktum je, da Kopitar poleg vse svoje slovniške učenosti ni napisal skoro nobenega stavka slovenskega, in Čop piše Šafařiku (Zb. 149), da se o Kopitarju baš tako ni vedelo, »ob er krainisch, als von Dobrowsky, ob er böhmisch schreiben könne.«

¹⁾ Gotovo, vsaj posredno po Ravnikařju, ki se je učil od Kopitarja. Kopitar v svojem lastnem životopisu pravi, da je njegova slovnica dosegla svoj namen, »kajti pridobila si je celo duhovitega učenca prof. Ravnikařja, ki je počel novo dobo prave slovenske književnosti s svojimi spisi.«

²⁾ L. 1808. je Kopitar od njega pričakoval »höchstens was Kroatisches«: takrat je bil Vodnik še Valentin, zadnja leta kmetski Balant.

³⁾ Preidealno nam kaže njuno razmerje Marn v Kopitarjevi »Spomenici« 79—80.

Vodnik in Kopitar sta bila popolnoma različna značaja, prvi sangvinik, drugi kolerik, prvi izpremenljiv, drugi neomajen, prvi napreden, drugi konservativen — starec, ki ima za novi čas le obsodbo, ali more on koristno živeti do konca? Vsak pametnik gre s časom. —

Čop spada med tiste ljudi, ki grabijo duševne zaklade s celega sveta, a niso produktivni, bodisi da ne znajo bogatega gradiva samostalno obdelovati, posameznosti spraviti pod povelje novih, samoraslih idej in s tem organizirati svoj duh, ali pa so preleni.

Po vsem, kar vemo o Čopu, moramo soditi, da je on med »lenimi«, ki rajši pasivno uživajo, nego da bi aktivno segali v borbo duhov.

O tem nas prepričujejo tudi v Zborniku objavljena Čopova pisma Šafrniku.

»Ich bin im Grunde ein etwas fauler Mensch, der Arbeiten gern verschiebt«, beremo na strani 121. in zopet na strani 124.: »Ich bin ein fauler, zerstreuter Mensch und verschiebe alles auf morgen, vom Sommer auf den Winter etc.«, in dve leti pozneje, 1834. l., se še vedno opravičuje »mit seiner natürlichen Indolenz und Verschiebungssucht« (str. 128.) ter naravnost poudarja, da mu »das halbe Faulenzen der Sprachmeisterei« (inštruiranja) bolj ugaja nego temeljito literarno delovanje (str. 130.) . . . »von literarischem Ehrgeiz aber findet sich ohnehin in mir nicht ein Funken«. V obilici tvarine poiskati jedro in najti v njej novo, svojo misel, to je težavna reč; zato on rajši obširno prepisuje, »da das Abschreiben doch die leichteste Arbeit ist« (str. 100.).

Seveda so še tudi druge razmere bile krive, da se ni lotil nobenega pravega dela. Leta 1827. je prišel za profesorja na ljubljansko gimnazijo, a že naslednjega leta je prevzel knjižničarstvo licealne biblioteke začasno, od l. 1830. je bil pravi knjižničar. Značilno je zanj, da je rajši nego profesuro volil to službo, ki je ustrezala njegovi vedoželjnosti pa tudi komodnosti, »ein mir zusagendes Geschäft« jo imenuje na str. 120.; toda lotil se je nje urejevanja (Kalister mu jo je baje pustil v strašnem neredu), in to ga je stalo nekaj časa (str. 107., 120.). Obenem je bil še vedno na gimnaziji pomožni učitelj do konca šolskega leta 1831. — verjamemo mu, da se je rad odkrižal šolnikovanja (str. 107.).

Ker pa mu je knjižničarstvo neslo premalo, da bi bil plačal svoje s knjigami si nakopane dolgove, moral je mnogo privatno poučevati. Čudi se z menoj, ko bereš na strani 121.: »Gegenwärtig gebe ich eine französische Lection deutsch, eine italienische französisch . . . eine englische deutsch, eine deutsche italienisch, nächstens eine englische englisch«; tako si je sicer zaslužil več nego s svojim uradom, a je na dan izgubil po 7 ur časa, posledica: »Ich lebe in diesem Winter (1833/34) in solcher Zerstreuung — Beschäftigung kann ich es gar nicht nennen — dass ich zu etwas Gescheitem durchaus nicht kommen kann« — pomanjkanje denarja nam je vzelo tudi Čopa!

Potoval je Čop o počitnicah l. 1832. po Salcburškem in Bavarskem¹⁾, poletal večkrat čez Kranjsko in Koroško, za počitnice l. 1833. pa se je pripravljaval v Prago, »das für mich vielfach interessante Prag habe ich noch nicht gesehen« (126). —

¹⁾ Ali je bil l. 1832. o Veliki noči na Dunaju pri Kopitarju, se iz pisma z dne 13. I. 1832 ne more spoznati.

Dopisovati sta si začela Čop in Šafařík radi slovenske slovstvene zgodovine, ki jo je želel imeti Šafařík za svoj nameravani pregled slovanskih literatur. Čop je l. 1831. končal to delo, ki je izvrstna bibliografija s prav primernimi ocenami knjig in pisateljev; on sam pravi, da je zbral le »notice«, Šafařík naj to uporabi in uredi, kakor mu drago, (str. 100.) »das Geschreibe«.

Sicer pa vsega tega ni sestavljal baš za Šafaříka, nadejal se je, da bo kdaj mogel morebiti sam porabiti to gradivo za slovstveno zgodovino; dal si je rokopis prepisati, a 7. novembra 1831. l. poroča, da še ne ve, ali se bodo tiskala njegova Slovenica; 13. jan. 1832. l. piše Šafaříku, da je tiskarna Kleinmayrjeva pripravljena založiti njegova Slovenica. Toda 15. oktobra »ist mit seinen Carniolanis noch immer nichts geschehen« — tako se je izdaja zavlekla, in Čop je utonil 1835. leta.

Sicer pa moža z leposlovno naobraženim okusom nič kaj ni veselilo, opisovati naše molitvenike, katekizme, slovnice (str. 124, 130). Šafařík je imenoval takratno srbsko literaturo »eine Pöbelliteratur«, Čop pa je odgovoril: »Potem se naša ne more drugače zvati nego kmetiška po svojem namenu — seveda je kmet v mnogem oziru več vreden, nego kar se sicer imenuje pöbel (plebs)l toda literatura, ki se pred vsem, ali boljše rečeno, edino ozira nanj, pa je vendar uboga stvar! Pravite, Srbi pišejo izvečine »male romane, drame« — kako veseli bi mi bili, če bi le kaj takega imeli (106).

Zato mu je šla vsa reč težko izpod rok, zato se tudi dolgo niti ni mogel zanimati za domače »slovstvo«.

Glaser utegne nekoliko pretiravati Čopovo slovanoljubje (Slovst. zgod. II. 140). O svoji reški dobi pravi Čop 13. jan. 1832 naravnost, da se takrat še ni brigal za nič slovanskega; vzbudilo ga je menda šele poljsko življenje v Levovu, a tu se je zavzel le za Polonica, Slovenica ga še takrat niso zanimala (1822—1827), »denn dieses Interesse haben mir eigentlich erst Sie (Šafařík) und H. Kopitar so su sagen aufgedrungen« (str. 118.) — zato pravi, da za slovstveno slovensko zgodovino ni bil niti pripravljen (107).

Čop je rad študiral jezike, da so mu praktično služili in mu razkrivali zaklade svojih literatur.

Svoji slovstveni zgodovini je dodal tudi opombo o slovenskih narečjih; tu pravi, da je južno nebo in italijansko sosedstvo ugodno vplivalo na zvenčnost slovenskega jezika, trdih soglasniških skupin v njem ni (134); »wenn indessen die krainische Mundart, wie nicht wohl zu leugnen ist, der serbischen und dalmatinischen an Wohlklang oder vielleicht Weichheit nachsteht und den übrigen Slaven (ich weiß es namentlich von den Polen) überhaupt nicht wohlklingend vorkommt, so ist daran wohl nur der so häufige stumme Vocal, dh. die stumme Aussprache des tonlosen *e*, *i*, *u* Schuld (145: smrt, sit, kup).

Čudno pa se nam zdi, da tak »velikan učenosti jezične« ni zmogel češčine, če se tudi ta jezik navaja med znanimi devetnajsterimi. »Wir sind leider mit der böhmischen Sprache zu wenig vertraut, dass wir an der Wěla Česka den Antheil nehmen könnten, den sie verdient«, piše Šafaříku 26. II. 1834, dočim mu Stanko Vraz zatrjuje, da Čeha ali Poljaka laže razume nego koroškega rojaka.

Zaman so doslej iskali v češkem muzeju pisem Prešernovih do Čelakovskega; tudi v zapuščini tega Prešernovega prijatelja se je sedaj našlo le eno pismo, objavljeno v »Zvonu« l. 1898. »Da so nekdanj tam bila (sc. v muzeju), je

priča rajni ruski profesor Kotljarevskij, ki jih je najbrže odnesel v Rusijo«; tako piše Kunšič na str. 78. Ruski profesor pač za to ni nobena priča; kar je našel v muzeju, je pač l. 1874. izročil Levstiku, prim. »Zvon« 1882, 49, 113. Mnogo več Prešernovih pisem do Čelakovskega, nego jih je doslej znanih, sploh ni bilo nikoli. Čelakovski je prvi pisal Prešernu 24. dec. 1832. l., odgovor Prešernov z dne 14. marca 1833. l. Nato je pač spet pisal Prešeren 29. aprila 1833. l., odgovora Čelakovskega manjka. Da je Prešeren do l. 1836. pisal kvečjemu eno pismo, sklepam iz značaja pisma z dne 22. avg. 1836. l. Od 1836. do 1840. l. si sploh nista pisala. Molk je prekinil Čelakovski 3. avg. 1840. l.; odgovora Prešernovega ni. Leta 1842. je prišel Čelakovski v Vratislavo v nov delokrog.

Fr. Ilešič.

Telovadba v petrazrednih in manj kot petrazrednih ljudskih šolah. Po učnih načrtih priredil Fran Brunet, c. kr. učitelj telovadbe na višji realki. Podrobni učni načrt za petrazrednice priredil Jakob Furlan, mestni učitelj v Ljubljani. V Ljubljani, 1900. Tiskal Klein in dr. Založil pisatelj. — Telovadba je oni šolski predmet, ki je v slovenskem jeziku gotovo najmanj obdelan. Razen knjižice »Telovadba v ljudski šoli. Spisal Janez Zima« ne izvira iz šolskih krogov doslej nobeno tako delo, sploh pa imamo v slov. jeziku, kolikor je meni znano, le še eno knjigo (zastarelo) in eno brošuro.

Vsi zavodi, iz katerih dohajajo naši telovadni učitelji, so nemški; nemški se uče telovadbe tudi bodoči ljudski učitelji, sami pa jo naj poučujejo slovenski! Če je za učitelje pomanjkanje porabljivega slovstva vobče težava, tedaj je težava posebno velika na tem polju, na polju, ki nima v dosedanjem razvoju našega jezika malodane nikake zaslombe.

Telovadna društva so sicer gojila in še gojijo svoj telovadni jezik, marsikak izraz je tudi prodril skozi šolsko obzidje; ali društva gojijo svoj jezik — vsaj doslej — bolj tradicionalno, in šolske potrebe stavijo tudi sicer svoje posebne zahteve. —

Z Brunetovo knjigo pa so dobili vsaj ljudski učitelji prepotreben pripomoček, ki bo pomemben sploh za vsakogar, ki se kaj bavi s telovadbo; saj se stavi v ljudski šoli temelj. —

Glavni del knjige zavzema zaporedni opis vaj, ki so predpisane za vsako leto, z najnavadnejšimi igrami (str. 1.—185.). Vrhutega so knjigi pridejani učni načrti za telovadbo, določeni po ministrstvu, in Jakoba Furlana »podrobni učni načrti za petrazrednice«. — Ti trije deli obdelujejo torej isto snov, le z vedno večjo obširnostjo: obris vaj, v učnem načrtu le splošno s skupnimi izrazi označen, je Furlan razkrojil podrobno v posamezne vaje, Brunet pa opisuje vse te vaje ter daje navodila, kako naj se izvršujejo.

Ni moja naloga, presojati učni načrt, dasi bi mu bilo tuintam kaj očitati. Tudi v oceno prav prikladnega Furlanovega načrta (prirejenega po Buleyu) se ne spuščam. Le k samostalnemu Brunetovemu delu naj sledi nekaj opazk.

Priznati se mora, da se kaže povsod večša roka izkušenega strokovnjaka, ki je preživel mnogo časa v telovadnici in, tam uporabljajoč svoje teoretično znanje, mnogo preudarjal o gradivu svojega spisa. Posebno dobri so razni metodični in didaktični nauki, ki se podajajo jedrnato. — Umevno pa je, da se da tako delo, ki zahteva povsod matematično natančnost in se tiče torišča, na katerem še marsikaj osciluje, težko dovršiti brez nedostatkov. Tudi so vrata odprta raznim željam.